

Summary

Audiences' mediated presence becomes necessary in the information society, and people need to have competences, that will provide them with visibility, skills to create text which will most efficiently transmit their media images and moral messages. This paper tries to describe the term of media literacy and focuses on some aspects of its nature and its realization in the world wide web, i.e. the necessity of public visibility for the audience and the skills for its realization.

Keywords: media literacy, mediated presence, public sphere, blog, virtual community.

УДК 81'271(477.7)

Гвоздєв В.М.,
кандидат філологічних наук,
Бердянський державний педагогічний університет

МОВНА СИТУАЦІЯ НА МЕДІАРИНКУ УКРАЇНИ ТА ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я

Національно-мовний аспект діяльності засобів масової інформації (ЗМІ) є надзвичайно **актуальним** з точки зору забезпечення інформаційної безпеки України, захисту її державного суверенітету, національного медіапростору. “Усі питання розвитку інформаційної сфери тісно пов’язані зі станом національного медіа-ринку, який потребує якісних змін: технологічних, змістовних, управлінських. Створення організаційно-правової бази цих змін – нагальне завдання всіх гілок української влади. Крім того, забезпечення інформаційної безпеки України і захист національного медіа-ринку вимагає перегляду основних принципів регулятивної політики на засадах інформаційної відкритості й підтримки власних медіа-виробників. Головним об’єктом такої підтримки має стати український зміст інформпродукції” [12, 38].

Однак нині вітчизняний медіаринок продовжує потерпати від масованої інформаційної експансії (інтервенції), передовсім, з боку сусідньої Росії. Виходить, за словами професора В. Шкляра [13, 38], що Україну – нібито ж “незалежну” державу – давить прес чужої ідеологічної машини. Хоча деякі експерти [10] вважають, що медіаринок України здебільшого контролюється місцевими групами впливу (олігархами), а також певною мірою західними засновниками, тоді як реальний вплив Росії на інформпростір України доволі обмежений і занадто перебільшується.

Утім, статистика, на жаль, невтішна: “З усіх українських періодичних видань лише 20% зареєстровані як україномовні. 65% з них фактично виходять російською мовою. На 90% російськомовним є ефір недержавних радіостанцій та український простір Інтернету” [8, 208]. Кроки державних структур, ініціативи громадських організацій, спрямовані на кардинальну зміну ситуації в інформаційній сфері, наразі не є ефективними, викликають одночасно супротив прибічників ідеї запровадження другої державної мови.

У підсумку, як не парадоксально, більшість вітчизняних ЗМІ опинилися на теренах своєї країни в набагато гірших умовах, ніж зарубіжні медіа. Останнім вдалося легко, як ніде, захопити в Україні ринок реклами, ухилитися від сплати мита та податків, безперешкодно провадити демпінгову політику. При цьому інтереси

національного виробника, передплатників по суті ігноруються, а Державний бюджет України недоодржує значних коштів. “Інформаційний простір завдяки нашим законам виявився перенасиченим неукраїнськими інформаційними потоками, ідеями і символами інших культур. Результатом цього є намагання витіснити вітчизняні мас-медіа з внутрішнього ринку і нездатність їх вийти у світовий інформаційний простір” [12, 38].

Отже, через відсутність реальних важелів регулювання мовної ситуації на медіаринку сучасної України переважає російськомовний продукт. У пресових кіосках співвідношення наявної україномовної і російськомовної періодики складається явно на користь останньої. Так, у східних і південних регіонах воно становить у відсотковому відношенні приблизно 5:95, подекуди – 1:99, а в окремих місцевостях реалізується виключно російськомовна періодика. Знайти ж і купити україномовну газету чи журнал в кіосках друку в деяких регіонах України (наприклад, на крайньому сході, в Криму) вкрай проблематично: такі часописи там відсутні.

Постає запитання: яку ж мову треба насправді захищати? Усе це слід розглядати як кричущі наслідки комплексу меншовартості. Україна фактично досі немає жодного справжнього загальнонаціонального періодичного видання [3; 4]. Звісно, “такий стан речей порушує мовні права громадян, заважає розвитку української мови, не сприяє підвищенню міжнародного іміджу держави” [8, 208].

Розглядаючи питання “Про стан інформаційного простору АР Крим” 30 травня 2008 р., колегія Держкомтелерадіо дійшла висновку, що територія півострову перебуває під потужним інформаційним впливом сусідніх країн. На терені автономії провадяться інформаційно-психологічні кампанії, які дезінформують суспільство, загрожують територіальній єдності України, реалізації державної політики у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції. Крим і східні області практично повністю окуповані російськими ЗМІ, що забезпечило їм повне домінування на цих українських територіях. Гострою проблемою залишається там недостатнє функціонування української мови: норми мовного законодавства в Криму не виконуються. Вкрай низьким є рівень володіння представниками кримських ЗМІ українською і мовами національних меншин. Більшість видань на півострові виходить російською, яка вважається там мовою міжнаціонального спілкування. Кримськотатарська мова представлена друкованими виданнями “Яньы Дюнья”, “Къырым”, “Маариф ишлери”. Українською в Криму видаються “Кримський діалог”, “Кримська світлиця”, “Кримське слово”, “Джерельце”. Лінгвокультурну ситуацію в автономії характеризують як полілінгвокультурну. Наприклад, особливістю Держтелерадіокомпанії “Крим” є те, що її продукт виходить 7 мовами. Крім програм російською, українською, кримськотатарською, виходять в ефір передачі грецькою, болгарською, німецькою, вірменською мовами. Проте ще однією особливістю кримського медіаринку є те, що він розвивається не стільки як бізнес, а як ідеологічне поле битви, використовується для інформаційних війн [1, 4–6].

“Причини цьому історичні – наслідки сучасні. Мовна ситуація в українській журналістиці – спадщина тоталітарного минулого. Витискування української мови з

усіх сфер ужитку, переслідування її носіїв і патріотично налаштованих українців, що тривало впродовж багатьох поколінь, спричинило те, що кількість читачів російськомовної преси на сьогодні реально більша, ніж української, особливо в східних та південних регіонах нашої країни” [6, 246]. Цей факт підтверджує елементарне порівняння тиражів видань (з одного боку, наприклад, – “Факты”, “Бульвар”, з іншого, – “Україна молода”, “Українське слово”). Хоча багаторічний досвід “Сільських вістей” з їх доволі великим накладом доводить, що й україномовна газета може бути успішною й популярною, хай навіть і серед певної категорії громадян (у даному випадку – селян).

Сьогодні безліч періодичних видань та телерадіомовних ЗМІ засмічують медіаринок України безнаціональною, бездуховною, навіть антидержавною “масовою культурою” – цинічною, неправдивою, агресивною, насильницькою, пропонуючи аудиторії недоброякісні або просто шкідливі для її морального та й фізичного здоров'я інформпродукти, зате, як правило, російськомовні, до яких масова аудиторія звикла, та які мають більш-менш стабільний комерційний успіх і високі рейтинги. Проте відчутний брак якісних україномовних видань і теле-, радіопрограм на тлі засилля російського інформаційного “ширпотребу” пояснюється не тільки дією жорстких економічних законів попиту й пропонування в суворих умовах ринкових відносин. Суттєвою причиною такого становища є й елементарне незнання чи неналежне знання багатьма працівниками ЗМІ української мови, більше того, – небажання її вивчати.

Головним лихом сучасної журналістики став дилетантизм: у редакціях ЗМІ нині працює багато таких аматорів, котрі не поважають не тільки українську, а й взагалі погано володіють будь-якою мовою, в тому числі й російською, яку вони так рішуче обстоюють. Цим пояснюється факт наявності в пресі численних перлів. Вочевидь, такі інформатори не усвідомлюють, що культура мови – це культура думки і взагалі один із головних показників рівня культури особистості. “Нехтуючи українську мову, наші журналісти забувають, що то аж ніяк не їхня особиста справа. Адже шанобливе чи зневажливе ставлення до мови корінного народу громадян країни безвідносно до їхньої національної належності свідчить про нормальну чи ненормальну обстановку в державі. Нормальні міжнаціональні стосунки можливі тільки тоді, коли приклад поваги до материнської мови подає сам корінний народ. Стан державної мови, рівень володіння нею, поширеність у різних сферах життя – усе це показники цивілізованості суспільства” [11, 206–207].

Нині стан українського медіаринку є вкрай принизливим для державної мови, яка є однією з істотних домінант будь-якої нації, запорукою збереження її самототожності. Адже мова завжди була важливою умовою державотворення, основою духовності народу. Вона визнається не лише засобом спілкування людей і способом сприймання світу, а й душею народу, його духовним кодом у світі, кровообігом, культурним генофондом нації, її оберегом, цементуючим нервом. Спираючись на багатовіковий історичний досвід, вчені наводять приклади, коли зі зникненням мови зникав цілий народ. З огляду на реалії сьогодення такі нагадування є досить доречними і своєчасними.

“Українська мова – це не просто філологічний фактор або предмет для розмов у письменників чи науковців, – вважає президент Національної радіокомпанії України В. Набруско, – це питання патріотизму, розуміння державотворчих процесів, які потрібно спроектувати, скеровувати, але ні в якому разі не віддавати на поталу ринку. І нехай нам кажуть, що сьогодні вигідно випускати газети господарсько-сімейно-інтимного характеру російською мовою, бо – це вимога ринку, але держава повинна заявити серйозно про своє місце у цих процесах і зайняти позицію у питаннях, що стосуються газетного, книговидавничого ринку, теле- і радіоінформаційного простору... Весь вітчизняний інформаційний простір має стати могутнім материком захисту української культури від чужинського впливу і задля вибудови в державі української позиції” [7]. На другому десятку Незалежності України, переконаний Президент НРКУ, треба говорити не про острівці рідної мови, як десь 10–15 років тому, а про те, що саме державні інституції мають стати могутнім форпостом і відігравати у мовному питанні вирішальну роль [7].

Безперечно, характер і якість публікацій у пресі, теле- і радіопрограм великою мірою залежить від смаків, духовних або бездуховних потреб самої аудиторії ЗМІ (здебільшого, на жаль, невибагливої; тут мається на увазі її схильність до споживання низькопробного й легковажного інформпродукту з елементами насильства, еротики тощо). В умовах ринку медіа перебувають у полоні цих смаків і потреб. Доки не відбудеться істотних зрушень у громадській свідомості, доки ми не позбавимося малоросійського (совкового) менталітету, доти не відчуватимемо й бажаних змін в інформаційній та видавничій сфері. Такі зміни мають відбуватися за ініціативою та участю самих медіа, а також держави, яка повинна морально й фінансово підтримувати центральні, регіональні та місцеві ЗМІ, що видаються державною мовою, жорстко контролювати на всіх рівнях процес виконання чинного мовного законодавства [5].

Охарактеризувати мовну ситуацію у Північному Приазов'ї та Запорізькому регіоні загалом спробуємо, ґрунтуючись, зокрема, на аналізі стану медіаринку області, м. Бердянська та Бердянського району.

Так, дослідивши телевізійну та радіопродукцію міських державних і приватних редакцій міст Бердянська, Запоріжжя, Мелітополя за період з 1991 до 2002 року, пресознавець І. Пенчук [9, 12], зокрема, зазначає, що в Запорізькому регіоні порушуються мовні конституційні права українців: так, за добу на п'яти приватних каналах FM-радіо лунає лише 105 хвилин україномовної продукції; на чотирьох приватних телеканалах за добу подається лише 80 хвилин україномовної інформації. Систематизуючи зібраний негативний мовний матеріал, мовні помилки, авторка вказує на основні причини породження ненормативних одиниць: 1) низький освітній рівень журналістів і ді-джеїв; 2) незнання норм сучасної літературної мови; 3) потужний вплив російської мови. Дослідження доводить, що розвиток ЗМІ залежить від їхнього кадрового складу, кваліфікації медіапрацівників, їхньої фахової підготовки, а Запорізький регіон відчуває велику потребу в наявності журналістів, які

б мали розуміння цінностей, знали цінності своєї аудиторії, мали уявлення про шляхи формування національної свідомості українців.

Слід також зважати на особливу роль Запорізького краю в історії України, виходячи з того, що:

– це історичний центр українсько-козацької нації з власним адміністративним устроєм, з якого постала держава часів Богдана Хмельницького;

– це виховний центр, у якому на основі народної педагогіки склалася козацька система виховання; тут вона перевірялася на практиці і удосконалювалася. Вихованці складали особливу спільність національно свідомої молоді з державотворчим мисленням – козацтво, яке активно впливало на формування політичних, економічних, соціально-культурних перетворень у державі;

– “козацький елемент” життя був постійним у національній свідомості українця... Завдяки цій винятковій ролі козацтво і Запорізький регіон були мішенню номер один за часів царизму і тоталітаризму” [9, 1–2].

Таким чином, і Північне Приазов'я є тим регіоном, де спостерігаються співіснування, а інколи й зіткнення, гострі конфлікти (і зовнішні, і внутрішні), з одного боку, – духу козацького вільнолюбства, а, з іншого, – совковості (совкового менталітету), що зовсім не цінує і не любить свободу. Такі конфлікти переносяться і у сферу влади різних рівнів (прикладом є, скажімо, президентські вибори 2004 року), і в царину мас-медіа. У такій суспільно-політичній атмосфері й відбувається становлення медіаринку Приазов'я, де формування вільної та незалежної регіональної преси як голосу народу теж постає як надзвичайно актуальна проблема.

Проблемність і специфічність Запорізького регіону обумовлюють підвищення ролі ЗМІ області, продукції видавничої діяльності у формуванні національної свідомості мешканців цього краю, необхідність глибшого вивчення процесів відродження історичної пам'яті, національної культури та релігійних традицій через ЗМІ, книги тощо.

Аналізуючи сучасну мовну ситуацію у Запорізькій області в цілому та на її медіаринку зокрема, фахівці доходять висновків, спираючись саме на історичний аналіз:

“Особливості менталітету жителів характерні для населення Східної України, однак мають свої особливості, на формування яких вплинули історичні реалії.

По-перше, регіон був сильно русифікований наприкінці 20-х – початку 30-х рр., під час будівництва Дніпрогесу і наймогутнішого металургійного комплексу” [2, 55].

При цьому зауважують, що «політика російщення України особливо активно запроваджувалася в Запорізькому регіоні, що мало глибоке історичне коріння і могло здійснюватися лише за умов відсутності незалежної української держави [9, 13].

Цей індустріальний край – батьківщина запорізького козацтва – є у свідомості його жителів інтернаціональним, причому ідея інтернаціонального братерства пропагувалася насамперед через ЗМІ.

“Сьогодні в області проживають представники понад 80-ти національностей, і випадків обмеження прав нацменшин практично немає. Але є інша проблема, пов'язана з реалізацією Закону України “Про державну мову”. Незважаючи на те,

що, згідно з даними останнього перепису населення, серед населення Запорізької області понад 60% українців і тільки 32% росіян, своєю рідною мовою (мовою спілкування) переважна більшість вважає російську (українці в тому числі). А Енергодар, наприклад, на 100% російськомовний. Сільські райони реально двомовні, але їхнє населення в основній масі говорить “на суржику”.

На президентських виборах 1994 р. Леонід Кучма переміг в області значною мірою завдяки своїм обіцянкам зрівняти в статусі російську мову з українською на законодавчому рівні. Ця недотримана Президентом обіцянка частково вплинула на результати голосування під час президентських виборів-2000 (у Запорізькій області перемогу здобув комуніст Петро Симоненко).

Загальна “українізація” (насамперед витіснення російської мови з системи освіти, переведення діловодства на українську мову) викликає невдоволення в населення і призводить до прихованого саботажу. Не користуються симпатією і підтримкою в широких колах населення громадські організації націоналістичного характеру... Жителі області дуже стривожено і навіть із осудом ставляться до випадків прояву крайнього націоналізму в Центральній і Західній Україні, про які дізнаються, насамперед, з центральних ЗМІ.

Національна ситуація обумовила значну перевагу російськомовних ЗМІ в області: українською мовою працюють тільки газети і телерадіокомпанії, що на 100% належать державі. Це газети місцевих органів влади “Запорізька правда”, “Запорізька Січ”, телеканал “Запоріжжя” (органи обл- і міськрад), районні газети (органи відповідних рад). Вони мають невеликий тираж і не дуже популярні серед населення” [2, 55].

Проте винятком називають Бердянську суспільно-політичну газету “Південна зоря” (засновники – Бердянська міська та районна ради, трудовий колектив редакції “Південна зоря”, видавець – редакція цієї газети), яка утримує високий тираж (нині тираж тижня становить 95 336 примірників; у 2000 р. називалася цифра – 36 тис. прим.), видає кілька додатків: “Азовский вестник”, газету для садівників і огородників “6 соток”, дитячу газету “Дзендзик”.

“Південна зоря” позиціонує себе як двомовне видання. На її сторінках, можна сказати, забезпечується рівноправ'я російськомовних та українськомовних публікацій.

Загалом з 10 бердянських газет, перелік яких наведено на офіційному сайті міськради, 4 (включаючи додатки до “Південної зорі”), виходять, як заявлено, російською і українською мовою, в тому числі “Бердянские ведомости”. Однак це не означає, що такі декларації цілком відповідають дійсності.

Утім, приклад “Південної зорі” є доволі показовим, скажімо, у порівнянні з виданнями органів державної влади та місцевого самоврядування крайнього сходу України, де їхні газети виходять, як правило, російською мовою (маються на увазі передовсім сусідні Донецька та Луганська області). Більше того, слугуючи офіційним рупором своїх засновників – обласних, міських чи районних рад, які переважно виступають за надання російській мові статусу другої державної чи офіційної – ці східноукраїнські медіа стають знаряддям штучної ескалації довкола

так званого “мовного питання” і навіть сепаратистських настроїв у своєму регіоні з певною політичною метою. Особливо це помітно з наближенням і під час виборів. Парадоксальним є те, що такі газети під егідою певних політичних сил ведуть по суті цілеспрямовану ідеологічну війну проти засад державної мовної політики, ставлячи під сумнів конституційну норму щодо єдиної державної мови в Україні, проте видаються за... державні кошти (!).

Отже, так звана “мовна проблема” досі лишається привабливою передвиборчою принадою, яку використовують певні політичні сили, розраховуючи при цьому переважно на симпатії електорату східних і південних регіонів України. Справді драматичні пристрасті з цього приводу партійні лідери нагнітають за допомогою ЗМІ особливо в тому випадку, коли виявляються нездатними виконати свої обіцянки соціального спрямування на кшталт “покращення життя вже сьогодні”. Якщо такі політики і згадують про права титульної нації та конституційну норму щодо єдиної державної мови в Україні, то, як правило, все одно мислять і діють в межах концепції сумнозвісної двомовності.

Можемо констатувати, що на теренах Північного Приазов'я та її медійному ринку так зване “мовне питання” не набуває такої гостроти, як, скажімо, на крайньому сході України чи в Криму, де воно давно перетворилося у передвиборчий козир певних партій, блоків і на предмет політичних спекуляцій.

Література

1. Богданович Г. Ю. Информационное пространство и возможности текста в полилингвокультурной ситуации / Г. Ю. Богданович // Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Симферополь : Таврический нац. ун-т им. В. И. Вернадского, 2008. – Т. 21 (60). – № 1. – С. 3–10. – (Серия : филология , социальная коммуникация).
2. Все про медіа регіонів України : зб. аналіт. ст. – К. : Фонд “Суспільство”, 2000. – 152 с.
3. Гвоздев В. М. Свобода слова і регіональна преса (на прикладі розвитку сучасного інформаційного ринку Луганщини) / В. М. Гвоздев // Актуальні питання масової комунікації / гол. ред. В. Різун. – К. : Ін-т жур-ки, 2002. – Вип. 3. – Ч. 2. – С. 24–25.
4. Гвоздев В. М. Функціонування української мови в умовах становлення інформаційного ринку на сході України / В. М. Гвоздев // Сучасне та майбутнє журналістики в плюралістичному суспільстві / за ред. проф. А. Москаленка, М. Герольд, проф. В. Іванова. – К. : Центр вільної преси, 1999. – С. 244–248.
5. Гвоздев-Каневський В. Донбас як дзеркало совкової ментальності / В. Гвоздев-Каневський // Українське слово. – 2001. – 12 липня.
6. Михайлин І. Л. Основи журналістики : підручник / І. Л. Михайлин. – К. : ЦУЛ, 2002. – 284 с.
7. Набруско В. Спільні економічні інтереси будуть, але національні, духовні моменти залишатимуться святими, і жодна цивілізована нація не захоче загинути на світовій цивілізаційній карті і стоятиме в обороні насамперед своєї мови / В. Набруско // Говорить і показує Україна. – 2003. – 22 травня.
8. Орієнтири виборця 2002 : довідник / В. Замніус, Д. Ковриженко, Д. Котляр та ін. – К. : Міленіум, 2002. – 308 с.
9. Пенчук І. Л. Регіональне телебачення і радіомовлення у контексті формування національної свідомості молоді : автореф. дис... канд. філол. н. : 10.01.08 / І. Л. Пенчук ; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2003. – 19 с.

10. Печатные СМИ Украины // Журналист. – 2002. – № 1. – С. 22–23.
11. Пономарів О. Культура слова : мовностилістичні поради : навч. посіб. / О. Пономарів. – К. : Либідь, 2001. – 240 с.
12. Приступенко Т. О. Деякі аспекти свободи слова та інформаційної діяльності в Україні / Т. О. Приступенко // Українське журналістикознавство / гол. ред. В. Різун. – К. : Ін-т жур-ки, 2000. – Вип. 1. – С. 37–40.
13. Шкляр В. Мас-медіа і зовнішньополітичні процеси / В. Шкляр // Політичні права і свободи у демократичному суспільстві (досвід країн Європейського Союзу) : зб. матеріалів круглого столу гол. редакторів мас-медіа України 6 квітня 2000 р. / гол. ред. А. В. Денисенко. – К. : ІВЦ “Планета”, 2000. – С. 37–49.

Анотація

У статті проаналізовано історичні коріння й характерні особливості мовної ситуації, що склалася на медіаринку України та, зокрема, у таких її регіонах, як Крим, Донбас, Запорізька область, Північне Приазов'я. Автор досліджує способи захисту національного медіапростору України від зарубіжної інформаційної експансії та їх ефективність.

Ключові слова: мовна ситуація, медіаринок, інформаційний простір.

Аннотация

В статье проанализированы исторические корни и характерные особенности языковой ситуации, сложившейся на медиарынке Украины, в частности, в таких её регионах, как Крым, Донбасс, Запорожская область, Северное Приазовье. Автор исследует способы защиты национального медиапространства Украины от зарубежной информационной экспансии и их эффективность.

Ключевые слова: языковая ситуация, медиарынок, информационное пространство.

Summary

In article are analyzed history root and typical particularities to language situation established on Ukrainian mass media market, in particular, in such region, as Cream, Donbass, Zaporozhskaya area, North Priazovie. The author researches the ways of protection national media space of the Ukraine from foreign information expansion and their efficiency.

Keywords: language situation, mass mediamarket, information space.

СТУДІЇ З ФОНЕТИКИ

УДК 81'282

Комов О.В.,
викладач філологічних дисциплін,
КВНЗ “Донецький педагогічний коледж”

УЖИВАННЯ ЗВУКІВ [Г] ТА [Г'] В УКРАЇНСЬКОМУ МОВЛЕННІ МЕШКАНЦІВ М. ДОНЕЦЬКА

В історії людства постійно відбуваються певні зміни. Змінюються епохи, суспільний устрій, держави, влада, політичні течії тощо. Мова – явище суспільне, без людини мова існувати не може, тому разом з історією людства змінюється і мова: з'являються нові слова, а застарілі виходять із постійного ужитку;